Брехтівський часопис (Brecht-Heft): статті, есе, переклади:
Збірн. наук. праць (філолог. науки): № 9. Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2023.

БРЕХТІВСЬКИЙ ЧАСОПИС: СТАТТІ

УДК 821.112.2:82.09
doi.org/10.35433/brecht.9.2023.14-24

Анхим О.І.,
кандидат філологічних наук,
докторант кафедри германської філології та зарубіжної літератури
Житомирського державного університету імені Івана Франка
ankhimoleksii@gmail.com
orcid.org/0000-0001-8693-1970
Анхим М.М.,
викладач кафедри германської філології та зарубіжної літератури
Житомирського державного університету імені Івана Франка
mmbaranyak@gmail.com
orcid.org/0000-0001-6537-5776

БЕРТОЛЬТ БРЕХТ І ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕАТР

Транснаціональність і транскультурність, які останніми десятиліттями привертають дедалі більшу увагу наукової спільноти, стали невід'ємною частиною новітньої літератури. Деколонізація та глобалізація, а також зумовлені ними мобільність і міграція стали тригерами розмивання етнічних, національних та культурних кордонів, що знайшло своє втілення і в літературознавстві. Транснаціональний поворот, який спостерігається в літературі з 90-х років XX ст., показує, що розуміння літературних творів в національних рамках більше не відповідає сучасній дійсності, а самі нації, культури та ідентичності характеризуються умовністю, фрагментарністю та гібридністю. І хоча розгляд транснаціональності зосереджується здебільшого на ліро-епічних творах, його прояви спостерігаються також в драматургії і театрі.

У цій статті розглядається вплив Бертольта Брехта на сучасний транснаціональний і/або транскультурний театр. Зазначено, що оприявнення транснаціональних елементів у творчості драматурга відбувається як на рівні його п'єс, так і постановок. Зокрема, залучені Б. Брехтом ефекти очуження задля зображення дивного, чужого і незвичайного у власному "Я" мають вагомий вплив на становлення транснаціонального театру. Ще одним проявом транснаціонального є відхід драматурга від ідеї закритих націй і культур на користь відкритим, умовним і плинним. Важливий аспект становлять також інтертекстуальні референції його п'єс, які є художніми інтерпретаційними моделями відомих творів минулого і таким чином уможливлюють їхнє буття крізь простір і час. Зосереджуючись на процесах очуження, епічний театр Б. Брехта показує гібридність і фрагментарність не лише культур і націй, але й ідентичностей, чим спонукає читачів та глядачів до пошуку дивного в собі. Водночас теми і проблеми, які піднімаються в його п'єсах і постановках, не обмежуються локальними чи національними контекстами, а носять транснаціональний характер.

Ключові слова: *глобалізація, ефект очуження, транснаціональна драма, транснаціональна література, транскультурний театр, транснаціональний театр, транскультурність, транснаціональність.*

O. I. Ankhym, M. M. Ankhym

BERTOLT BRECHT AND THE TRANSNATIONAL THEATRE

Transnationality and transculturality, which have been attracting increasing attention within the scientific community in recent decades, have become an integral part of modern literature. Decolonization and globalization, as well as the mobility and migration caused by them, have become triggers for the blurring of ethnic, national, and cultural boundaries. These processes have also found their embodiment in literature. The transnational turn observed in literature since the 1990s shows that the understanding of literary works within national frameworks no longer corresponds to modern reality, and nations, cultures, and identities are featured with convention, fragmentation, and hybridity. And although consideration of transnationality is mostly focused on lyric and epic works, its manifestations take place in drama and theatre as well.

This article examines the influence of Bertolt Brecht on contemporary transnational and/or transcultural theatre. It is noted that the manifestation of transnational elements in the playwright's work occurs both at the level of his plays and performances. In particular, the effects of alienation used by B. Brecht to depict the strange, foreign and unusual in one's own self have a significant impact on the formation of transnational theatre. Another manifestation of the transnational is the playwright's departure from the idea of closed nations and cultures in favour of open, conditional and fluid ones. An important aspect is also the intertextual references of his plays, which are artistic interpretive models of famous works of the past and thus enable their existence through space and time. Focusing on the processes of alienation, B. Brecht's epic theatre shows the hybridity and fragmentation not only of cultures and nations, but also of identities, therefore encouraging readers and viewers to search for the strange in themselves. At the same time, topics and problems raised in his plays and performances are not limited to local or national contexts, but are transnational in their nature.

Key words*: globalization, alienation effect, transnational drama, transnational literature, transcultural theatre, transnational theatre, transculturality, transnationality.*

O. I. Ankhym, M. M. Ankhym

BERTOLT BRECHT UND DAS TRANSNATIONALE THEATER

Transnationalität und Transkulturalität, die in den letzten Jahrzehnten immer mehr Aufmerksamkeit in der wissenschaftlichen Gemeinschaft erregt haben, sind zu einem festen Bestandteil der modernen Literatur geworden. Dekolonisierung und Globalisierung sowie die dadurch verursachte Mobilität und Migration sind zu Auslösern für die Verwischung ethnischer, nationaler und kultureller Grenzen geworden, die auch in der Literatur ihre Reflexion gefunden hat. Der seit den 1990er Jahren in der Literatur zu beobachtende transnationale Turn zeigt, dass das Verständnis literarischer Werke in nationalen Rahmen nicht mehr der modernen Realität entspricht und Nationen, Kulturen sowie Identitäten von Konvention, Fragmentierung und Hybridität geprägt sind. Und obwohl sich die Betrachtung der Transnationalität meist auf lyrisch-epische Werke konzentriert, werden ihre Ausprägungen auch im Drama und Theater beobachtet.

Dieser Artikel untersucht den Einfluss von Bertolt Brecht auf das zeitgenössische transnationale und/oder transkulturelle Theater. Es wird darauf hingewiesen, dass die Manifestation transnationaler Elemente im Werk des Dramatikers sowohl auf der Ebene seiner Stücke als auch seiner Inszenierungen erfolgt. Insbesondere die von B. Brecht genutzten Verfremdungseffekte zur Darstellung des Merkwürdigen, Fremden und Ungewöhnlichen im eigenen Selbst haben erhebliche Auswirkungen auf die Entstehung des transnationalen Theaters. Eine weitere Manifestation des Transnationalen ist die Abkehr des Dramatikers von der Idee geschlossener Nationen und Kulturen hin zu offenen, konventionellen und fließenden. Einen wichtigen Aspekt bilden auch die intertextuellen Bezüge seiner Stücke, die künstlerische Interpretationsmodelle berühmter Werke der Vergangenheit sind und so deren Existenz durch Raum und Zeit ermöglichen. B. Brechts episches Theater konzentriert sich auf die Prozesse der Verfremdung und zeigt die Hybridität und Fragmentierung nicht nur von Kulturen und Nationen, sondern auch von Identitäten und regt so Leser und Zuschauer dazu an, nach dem Fremden in sich selbst zu suchen. Dabei sind die in seinen Stücken und Inszenierungen aufgeworfenen Themen und Probleme nicht auf lokale oder nationale Kontexte beschränkt, sondern transnationaler Natur.

***Schlüsselwörter**: Globalisierung, Verfremdungseffekt, transnationales Drama, transnationale Literatur, transkulturelles Theater, transnationales Theater, Transkulturalität, Transnationalität.*

Постановка проблеми. В епоху глобалізації та трансміграції література стає динамічнішою і дедалі частіше відривається від кордонів своєї національної приналежності, що зумовлює переорієнтацію літературознавства. Визначальними параметрами літератур доби глобалізації, співіснування яких більше не визначається статичними моделями літературно-історичної канонізації, стають поліцентризм, гібридність і динаміка [2: 136]. Водночас глобалізація відіграє важливу роль у транснаціоналізації літературознавства [10: 23], яка оприявнюється на різних рівнях тексту і твору. Намагаючись створити таксономію транснаціонального в літературознавстві, К. Вігандт зазначає, що термін "транснаціональний", як правило, стосується однієї або кількох із шести категорій: ідентичність, тема, естетика, сприйняття, маркетинг і критична перспектива [16: 2–3], а та чи інша сфера застосування терміну залежить "від теоретичних вподобань і епістемічних інтересів" [16: 5] певного науковця. Проте незважаючи на відповідні спроби систематизації, досі не існує єдиного визначення транснаціональної літератури. Як правило, її розглядають або як певну літературознавчу модель (підхід), або як різновид [11], або як жанр літератури [15]. Розглядаючи транснаціональну літературу як різновид або жанр, ми маємо на увазі насамперед тексти сучасних авторів-трансмігрантів, які об'єднують у собі дві чи більше національні та культурні приналежності. Саме твори цих транснаціональних і / або транскультурних авторів дедалі частіше знаходяться в центрі уваги міжнародної наукової спільноти. Водночас залучення транснаціонального підходу показує, що література завжди долала кордони і не може розумітися в рамках національної системи відліку. Відповідно, розгляд творів крізь транснаціональну призму дозволяє переглядати навіть канонічні твори за межами національної парадигми мислення і, зрештою, сприяє подоланню методологічного

націоналізму в літературі. Однак вивчення проявів транснаціонального в літературі досі здійснювалося насамперед на прикладах ліро-епічних творів, в той час як транснаціональні особливості театру і драми часто залишалися поза увагою науковців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вчених, які займалися транснаціональними і/або транскультурними особливостями театру і драми можна виокремити Ґюнтера Геєґа, Кевіна Ріттберґера, Крістіне Реґус, Коку Г. Ноноа, Терезу Ковач, Флоранс Байє та ін. Їхні студії, зокрема, "Міжкультурний театр на початку XXI століття" (2009), "Транскультурний театр" (2017), "Постдраматичний театр як транскультурний театр" (2018) та ін. зробили важливий внесок не лише у дослідження особливостей сучасних театру і драми, а й до переосмислення їх історії.

Мета дослідження. Дослідження має на меті показати роль і значення Бертольта Брехта у становленні транснаціонального театру. Розгляд творчості драматурга з транснаціональної перспективи дозволить по-новому поглянути не лише на його п'єси, а й в цілому на епічний театр.

Виклад основного матеріалу. Перегляд класичних творів мистецтва з позиції транснаціональності набуває особливої популярності в останні десятиліття. Відкриваючи нові перспективи поза межами національних держав, культур, літератур та мов, а також бінарних конструкцій "Я-інший", транснаціональний підхід дозволяє по-новому поглянути на творчість того чи іншого автора, показати її під новими кутами зору, дати несподівані та творчі відповіді на безліч питань, відкрити нові ідеї і нове розуміння. Тому, як зазначає Є. Гаусбахер, тут "йдеться не про визначення іншого канону чи корпусу текстів, а про інший спосіб читання" [2: 199]. Відповідно, транснаціональність у літературі слід розуміти не лише як відображення сучасної реальності, а й "як концепцію та аналітичний інструмент" [9: 13], за допомогою яких ми можемо поглянути на твори минулого з іншої перспективи. Зрештою, транснаціональний підхід до літератури може стати передумовою для подолання методологічного націоналізму, який передбачає однорідні національні держави як параметр дослідження. Інтерпретація літературних творів з транснаціональної перспективи передбачає розуміння того, що концепти нації, культури, ідентичності і т. д. плинні і формуються протягом всього життя, а тому варто говорити не про втрату національної чи культурної автентичності, а збагачення, адже культури завжди змінюються і розвиваються. Ці процеси хоч і активізувалися в останні десятиліття, все ж завжди мали місце, формуючи ідентичність і культуру через національні кордони [11].

Що стосується театрознавства, то інтерес до транснаціонального тут є порівняно новим й не скрізь поширеним, тому можна констатувати певну "затримку транснаціонального повороту в історіографії театру" [1: 332] . Її можна пояснити тим, що п'єси існують як тексти, так і у постановці. Вже той факт, що текст п'єси ставиться на сцені і є, фактично, її інтерпретацією, спонукає нас розглядати аспекти транснаціональності як в самому тексті, так і в його інсценізації. За П. Джеєм, драма є транснаціональною принаймні у трьох аспектах: через циркуляцію письмового тексту, через виконання письмового тексту в театральному контексті та через інтертекстуальність [11].

На рівні тексту транснаціональність проявляється, як правило, у використанні змінної наративної перспективи, динамічних персонажів,

дублювань, багатомовності, авто- та гетеростереотипів тощо [2: 193–194]. Водночас драматичний текст, маючи "національне" походження, мандрує світом у формі письмових текстів і вистав, внаслідок чого набуває нових форм і значень, перепроектовує певні періоди часу, створює нові способи сприйняття та нові просторові посилання, стає транснаціональним. На рівні інсценізації така транснаціональність може оприявнюватися у залученні акторів різних національностей та рас, використанні багатомовності, поєднанні різних технологій тощо з метою звернути увагу глядачів на транскультурні норми та цінності, що сприяє розбудові миру та культурній дипломатії. Водночас транснаціональні постановки часто характеризується своєю кроскультурністю, критикою ідеї культурного націоналізму та однорідної держави, де панує культурна гегемонія. Часто головними темами стають міграція, знайомство з іноземними культурними цінностями та нормами, існуючими суспільно-політичними структурами та взаємодія з ними, осмислення власної ідентичності тощо, а головними героями – люди (часто мігранти), які знаходяться на маргінесі суспільства. Таким чином, розмивання національних і культурних кордонів ставлять під сумнів звичні культурні норми та поведінку і передбачають нівелювання у глядача страху перед чужим та незнайомим. Відповідно, театр, який раніше асоціювався з ідеєю нації (особливо у XVIII та XIX століттях), поступово виходить за національні і культурні рамки і набуває транснаціонального характеру, стає "вирішальним середовищем для звернення до іноземного" [12: 42]. Показуючи індивідів, чия суб'єктність сформована багатьма мовними, культурними, соціальними, релігійними та політичними силами, транснаціональний театр часто зосереджується на процесах формування ідентичності, водночас представляючи різноманітний набір соціально-політичних та естетичних проблем [11]. Транснаціональний вимір п'єс можна вбачати і в географії їхніх постановок, адже перетинаючи національні кордони, твори часто деконтекстуалізуються та повторно семантизуються.

У цьому відношенні постдраматичний театр, який став невід'ємною частиною сучасних театрознавчих досліджень, також можна розуміти як транснаціональний і/або транскультурний театр [12], проте, на відміну від концепції Г.-Т. Лемана, останній не є окремим жанром чи новою формою театру. Як зазначає Ґ. Геєґ, транскультурний театр – це "театр у становленні. Його можна знайти майже в усьому світі в сучасних театральних творах, але попередні форми театру також розкривають становлення транскультурного театру. Транскультурний театр є продуктом дослідницької перспективи, яка дозволяє нам побачити історичні та просторово відмінні форми та практики театру в світлі майбутньої транскультурної спільноти. Це когнітивна та поведінкова модель, яка не стільки перетинає межі між теорією та практикою, театром і наукою, щоб трансформувати одне в інше, скільки існує як постійний перетин кордону в обох напрямках, як прикордонний рух. Транскультурний театр — межа. З цієї причини, це об'єкт, який необхідно постійно ставити під сумнів і який не може бути осягнутий, визначений чи локалізований як особлива категорія театру" [8]. Водночас, піднімаючи питання про те, наскільки парадигма постдраматичного театру придатна для обґрунтування транскультурних театральних досліджень або для аналітичного опису театральних творів, які свідомо перетинають національні, культурні та професійні кордони, Т. Ковач і К. Ґ. Ноноа стверджують, що "роздуми про

постдраматичне з точки зору транскультурного і навпаки дозволяють більш точно зрозуміти обидві концепції та ілюструють різноманітні аналітичні можливості, які виникають у діалозі між обома концепціями" [12: 10].

Транснаціональність пропонує особливу точку зору на театральне мистецтво, акцентує увагу на його динамічності та відкритості, зосереджується більше на аспектах спільності, ніж відмінності, відкриває добре відомі речі для нових інтерпретацій. Зосереджуючись на транскордонній мобільності, зв'язках та взаємозв'язках, транснаціональний підхід намагається репрезентувати те, що, зважаючи на методологічний націоналізм, недостатньо враховувалося і висвітлювалося. Завдяки транснаціональній перспективі може "виникнути інша історія театру, свого роду контристорія, яка ставить під сумнів наративи попередніх національно орієнтованих театральних історіографій і – з акцентом на транскордонні аспекти – уможливлює децентрацію" [1: 327]. Однак, варто також зауважити, що підкреслення транснаціонального не обов'язково означає нехтування національним рівнем, адже національні кордони продовжують відігравати істотну роль, а, отже, також повинні бути враховані.

Перші прояви транснаціонального у драмі й театрі можна знайти вже у творчості Б. Брехта, якого Ґ. Геєґ справедливо називає "найважливішим попередником транскультурного театру" [6: 300] Окрім Ґ. Геєґа, який досліджував транскультурний театр і вплив Б. Брехта на його формування, простеженням транснаціональної перспективи у творчості драматурга також займалися Флоранс Байє, досліджуючи значення Бертольта Брехта для історії французького театру [1], Коку Г. Ноноа, вивчаючи брехтівський жест як транскультурний засіб пізнання в театрі [14], Ченг Лін, показуючи транскультурні зв'яки між віршем Б. Брехта "Скептик" і китайським сувоєм [13] та ін. Про необхідність транснаціонального прочитання Б. Брехта говорить і З. Фелішевський: "Послідовна відмова Б. Брехта від логічних зв'язків у житті, його сумніви щодо сталості культур і політичних систем і його різкий акцент на суперечностях людей у соціальних та історичних процесах формують точки відліку для глибшого осмислення важливості мислителя театру сьогодні. Враховуючи "важке сприйняття" Брехта в багатьох місцях, виникає питання пам'яті про його життя на різних континентах і в різних соціальних, політичних і культурних системах. Це спонукає до нового, транснаціонального прочитання Брехта, який, незважаючи на глобалізацію, мульти- та транскультуралізм, все ще, здається, у багатьох місцях вкорінений у старі національні моделі мислення" [5: 11-12].

Оприявнення транснаціонального у творчості Б. Брехта полягає насамперед у характері зображення чужого та незнайомого, яке драматург вбачав часто саме у своїй (німецькій) культурі, хоч і провів 15 років в екзилі. У своїй творчості він свідомо відходить від розуміння культур як ізольованих острівців (за Й.-Ґ. Гердером), від чітких розмежувань і протиставлень чужої і власної культур, і, навпаки, звертається до транснаціонального та транскультурного: розуміння того, що в кожному начебто "чужому" є "своє", а у "своєму" – "чуже". За Ґ. Геєґ, драматург "не потрапив у пастку інтеркультуралізму", він "відмовився від концепції цілісних культур, які можна акуратно відгородити та відокремити одна від одної. Він не вірив в усталені культурні традиції. Для Брехта культури

завжди перехідні" [6: 302]. Саме таке усвідомлення чужого у нібито власній автентичній культурі є одним з основних елементів транснаціонального театру. Прийняття незвичайного і дивного у собі стає ключем до розуміння інших і необхідною умовою для успішної взаємодії між незнайомими людьми в транснаціональному просторі. Б. Брехт був переконаний, що як глядачі, так і актори повинні стати чужими собі, тоді приховане стане видимим, що сприятиме утворенню у реципієнта "очуженого" погляду та критичного бачення. Важливе значення для зображення дивного і чужого відігравали ефекти очуження (Verfremdungseffekte), які мали на меті показати відомі звичні явища в несподіваному ракурсі і таким чином викликати здивування і цікавість. Сам Б. Брехт ефект очуження пояснює так: "Очужити подію чи характер – означає насамперед: просто позбавити подію чи характер усього очевидного, знайомого, зрозумілого і збудити, відтак, здивування і зацікавленість" [3]. Саме запропоновані драматургом ефекти очуження дозволяють показати ті чи інші національні і культурні елементи з точки зору незнайомця, що і робить театр Б. Брехта місцем транснаціональної та транскультурної комунікації.

Досліджуючи вплив Б. Брехта на сучасний транскультурний театр, Ґ. Геєґ наголошує на трьох основних елементах: театр серед чужинців, театр повторення та театр жестів [6: 303]. Під першим вчений розуміє транскультурний театр як основний засіб боротьби з чужим, яке знаходиться, насамперед, у межах власного «Я». На думку Ґ. Геєґа, "Як тільки межа між "я" та "інакшістю" ставиться під сумнів і "я" стає чужим, уможливлюється більш вільне співіснування з дивним – власним та чужим" [6: 303]. Наступною важливою концепцією для перспективи транскультурного театру є повторення, адже така практика працює проти утвердження культурної єдності та цілісності, зберігаючи елементи історії, переносячи їх в інші часи та місця та роблячи сприйнятливими до транскультурної реапропріації [6: 305]. Таким чином, повторення історії (концепція історизації Б. Брехта) дозволяє досягти дивності і засумніватися в гомогенності пам'яті, культури тощо. Ще одним засобом перетину кордонів між культурами є, за Ґ. Геєґ, жест. Опираючись на розуміння жесту Б. Брехтом та В. Беньяміном, вчений зазначає, що жест є "парадигматичним засобом спілкування між культурами", а жестове спілкування – "це спілкування між незнайомими людьми, які відмовилися від своїх зв'язків з культурними традиціями та спільнотами" [6: 306].

Справді, започатковані Б. Брехтом традиції знайшли своє втілення в сучасному транснаціональному театрі. Вже у своїх навчальних п'єсах (варто зауважити, брехтівська концепція Lehrstück була під вирішальним впливом японського театру Но, що створює ще один вимір транснаціональності) Б. Брехт за допомогою різних театральних технік, зокрема, гри у грі, випадань із ролей, переривання дії тощо досягає того, що учасники (якими були насамперед самі актори) могли подивитися на себе очужено, знайти "чуже" в собі. Обмін ролями, наприклад, дозволяв головним героям побачити себе з боку й зрозуміти свої помилки, внаслідок чого свідомість і поведінка акторів і, за наявності, глядачів (останні не були обов'язковими) змінювалася. Залучені очужуючі елементи допомагали встановити причину конфлікту, знайти шляхи його подолання, а також дозволяли людям різних поглядів прийти до спільного рішення. Не дивно, що в сучасному світі, коли люди різних національно-культурних приналежностей опиняються в одному середовищі, брехтівська модель

навчальної гри переживає відродження і набуває особливого значення для забезпечення співіснування та товариства між різними групами населення.

Важливим аспектом траснаціональності є і той факт, що дії п'єс Б. Брехта часто відбуваються в інших країнах (Італія, Іспанія, Англія, Грузія, Китай і т. д.). Переносячи події та героїв в інші просторово-часові контексти, Б. Брехт робить їх не лише транснаціонально і транскультурно сумісними, але й відмовляється від поняття культурних кодексів і закритих культур, які можна відокремити одна від одної, натомість показує культури в русі, відокремлені від походження та традиції.

Ще одним проявом транснаціональності драми та й всієї літератури є інтертекстуальність, адже "включення тексту-попередника в текст п'єси може переписати національний дискурс" [4: 16]. Відповідно, драма стає транснаціональною не тільки тому, що як у своєму текстовому, так і в перформативному режимах вона подорожує до націй за межами тих, у яких вона створена, а й тому, що література також подорожує через інтертекстуальність — цитату, посилання чи алюзію на один твір в іншому [11]. В цьому контексті важливими є наявні інтертекстуальні референції в творах Б. Брехта, в яких можна спостерігати циркуляцію і рециркуляцію інших п'єс, оповідань, пісень тощо. Розглядаючи творчість драматурга, можна констатувати, що його п'єси – художні інтерпретаційні моделі творів інших авторів. Наприклад, основою для сюжету п'єси "Тригрошова опера" (1928) Б. Брехта стала "Опера жебраків" (1728) Дж. Гея, "Дні комуни" (1948/1949) є контрпроектом до п'єси Н. Гріга "Поразка" (1937), в основу історичної драми "Матінка Кураж та її діти" (1938/1939) покладено повість Г. Я. К. Гріммельсгаузена "Життєпис пройдисвітки і бродяги Кураж" (1669) тощо. Також багато інших брехтівських п'єс ("Антігона", "Дон Жуан", "Життя Едуарда II Англійського" і т. д.) виникли з однойменних драм інших авторів. Таке свідоме перейняття художніх образів та елементів сюжету в інших авторів допомагає Б. Брехту не лише показати нову соціально-історичну дійсність, але й сприяє формуванню у глядача критичного мислення. Водночас його п'єси продовжують циркуляцію творів-попередників крізь національні і культурні кордони.

Говорячи про епічний театр Бертольта Брехта, потрібно зважати і на постановки його п'єс за кордоном, які часто викликали так звану "брехтоманію". Підвищений інтерес до епічного театру стимулювало процеси обміну між різними "національними" театрами, що, зрештою, допомогло сформувати не лише європейську, а й світову концепцію культури. Можна констатувати, що транснаціональна подорож творів Б. Брехта продовжується і сьогодні, адже переклади і постановки його п'єс відбуваються донині.

Отже, за Б. Брехтом, чуже і дивне потрібно вбачати не іноземцях і їхніх звичаях та традиціях, а у власному. Саме бачення і переживання чужого / дивного / незвичайного у власному (що часто досягається через різні ефекти очуження) уможливлює жити всім разом як чужі серед чужих. Ця концепція транскультурного театру, на відміну від концепції інтеркультурності, більше не розрізняє культурно своє та чуже, а радше зосереджується на взаємозв'язку культурно специфічного та чужого в межах кожної нібито власної культури в усьому світі. І саме театральна творчість Б. Брехта дає ідеї для сучасного транснаціонального театру, який, як культурна практика, є особливо придатним засобом для навчання

взаємодії з незнайомим і дивним. Водночас театр стає не лише мистецькою формою вираження, але й ареною культурної практики та рефлексії, медіумом до порозуміння представників різних національних, культурних і етнічних приналежностей. Самого Б. Брехта можна вважати представником та ідейним натхненником транснаціонального театру, ідеї якого розкидані по всій його творчості. Скрізь, де сучасні театральні практики приймають виклик незвичайності, вони надихаються ідеями Б. Брехта.

Висновки й перспективи дослідження. Мислення національними категоріями більше не відповідає сучасній дійсності. Хоч фізичні кордони між національними державами і не зникають, транснаціональність підкреслює, що вони стають дедалі менш важливими. Розгляд драми і театру крізь призму транснаціональності є особливо актуальним у часи глобалізації та міграційних суспільств, де досі існує страх і ненависть щодо дивного, чужого та незнайомого. І саме транснаціональний і/або транскультурний театр, який базується на подоланні гомогенності окремих культур і уособлює "дослідницьку перспективу та конструкцію театрознавства, яка сягає різних театральних практик і показує історично та за часом різні форми театру в новому світлі" [7], має на меті здійснити переорієнтацію розуміння дихотомій "свій / чужий" і виправити ситуацію, виходячи за межі сприйняття Інших з точки зору стереотипів і узагальнень. Через транснаціональний театр глядачі вступають у контакт із (часто) культурно гібридними акторами, які шукають свою ідентичність, і таким чином зміцнюються у власних пошуках ідентичності. Водночас транскультурний театр шукає чуже не в далеких місцях, а насамперед у нібито рідному і близькому, яке показується в незнайомому світлі.

Говорячи про транснаціональні драму і театр, ми маємо на увазі насамперед сучасні їх форми, які сформовані відносно сучасними силами деколонізації та глобалізації, проте вагомий поштовх у становленні транснаціонального і/або транскультурного театру надав уже Бертольт Брехт, який, розглядаючи все з позиції незнайомця, показував чуже та дивне у своєму власному. Важливу роль при цьому відігравали ефекти очуження, які стали не просто театральною технікою, а фундаментальним досвідом буття у світі. На транснаціональність і транскультурність п'єс Б. Брехта вказує і їхня інтертекстуальність, адже практично всі п'єси драматурга є "обробками" відомих творів минулого. Водночас проблеми, які піднімаються в його п'єсах і постановках, не лише місцеві чи національні, вони транснаціональні.

До перспектив дослідження належить простеження рис транснаціональності в окремих п'єсах та інсценізаціях Бертольта Брехта.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Baillet F. Theatergeschichte in transnationaler Perspektive. *Universität in der Pandemie / L'Université en temps de pandémie* / edited by Kazmaier D. and Weber F. Bielefeld : transcript Verlag. 2023. Pp. 325–342.
2. Bischoff D., Komfort-Hein S. Handbuch Literatur & Transnationalität. Berlin, Boston : De Gruyter, 2019. 545 S.
3. Brecht B. Gesammelte Werke in 20 Bänden. Frankfurt a. M., 1967. Band 15. S. 301.

4. Bulman G. A. Staging Words, Performing Worlds: Intertextuality and Nation in Contemporary Latin American Theater. Lewisburg : Bucknell UP, 2007. 276 p.
5. Feliszewski Z. Bertolt Brecht in Systemkonflikten: Produktion – Rezeption – Wirkung. Göttingen : V&R unipress, 2022. 505 S.
6. Heeg G. Brecht and Transcultural Theater. *Bertolt Brecht in Context.* Cambridge : Cambridge University Press, 2021. Pp. 300–308.
7. Heeg G. Das transkulturelle Theater. Grenzüberschreitungen der Theaterwissenschaft. *Leipziger Thesen zur Theaterwissenschaft IX.* 2014. URL: https://nachtkritik.de/recherche-debatte/leipziger-thesen-zur-theaterwissenschaft-ix-nguenther-heeg-ueber-das-transkultrelle-theater (дата звернення: 28.11.2023).
8. Heeg G. Transcultural Theater / Translated by Lydia J. White. London, New York : Routledge, Taylor & Francis Group, 2023. 178 p.
9. Herrmann E., Smith-Prei C., Taberner S. Introduction: Contemporary German-Language Literature and Transnationalism. *Transnationalism in Contemporary German-Language Literature* / Hrsg. von Herrmann E., Smith-Prei C. und Taberner S. Rochester, New York : Camden House, 2015. Pp. 1–16.
10. Jay P. Global Matters. The Transnational Turn in Literary Studies. Ithaca / London : Cornell University Press, 2010. 231 p.
11. Jay P. Transnational Literature. The Basics. New York : Routledge, 2021. 214 p.
12. Kovacs T., Nonoa K. G. Postdramatisches Theater als transkulturelles Theater / Postdramatic theatre as transcultural theatre. Tübingen : Narr Francke Attempto, 2018. 362 S.
13. Lin C. Die transkulturelle Begegnung des Brecht'schen Gedichts "Der Zweifler" und des chinesischen Rollbildes – eine Re-Lektüre. *Literaturstraße. Chinesisch-deutsches Jahrbuch für Sprache, Literatur und Kultur.* Würzburg : Königshausen & Neumann, 2018. Bd. 19. Nr. 2. S. 143–155.
14. Nonoa K. G. Brechts Geste als transkulturelles Erkenntnismittel im Theater. *The Brecht Yearbook / Das Brecht-Jahrbuch 46*. Rochester, New York : Camden House, 2021. Pp. 14-36.
15. Seyhan A. Writing Outside the Nation. Princeton : Princeton University Press, 2001. 189 p.
16. Wiegandt K. The Transnational in Literary Studies: Potential and Limitations of a Concept. Berlin, Boston : De Gruyter, 2020. 267 p.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Baillet, F. (2023). Theatergeschichte in transnationaler Perspektive [Theatre History from a Transnational Perspective]. *Universität in der Pandemie / L'Université en temps de pandémie* / edited by Kazmaier D. and Weber F. Bielefeld : transcript Verlag. Pp. 325–342. [in German].
2. Bischoff, D., Komfort-Hein S. (2019). Handbuch Literatur & Transnationalität [Handbook Literature & Transnationality]. Berlin, Boston : De Gruyter. 545 S. [in German].
3. Brecht, B. (1967). Gesammelte Werke in 20 Bänden [Collected Works in 20 Volumes]. Frankfurt a. M.. Band 15. S. 301. [in German].
4. Bulman, G. A. (2007). Staging Words, Performing Worlds: Intertextuality and Nation in Contemporary Latin American Theater. Lewisburg : Bucknell UP. 276 p. [in English].

5. Feliszewski, Z. (2022). Bertolt Brecht in Systemkonflikten: Produktion – Rezeption – Wirkung [Bertolt Brecht in System Conflicts: Production - Reception - Effect]. Göttingen : V&R unipress. 505 S. [in German].

6. Heeg, G. (2021). Brecht and Transcultural Theater. *Bertolt Brecht in Context.* Cambridge : Cambridge University Press. Pp. 300–308. [in English].

7. Heeg, G. (2014). Das transkulturelle Theater. Grenzüberschreitungen der Theaterwissenschaft [The Transcultural Theatre. Crossing Borders of Theatre Studies]. *Leipziger Thesen zur Theaterwissenschaft IX.* https://nachtkritik.de/recherche-debatte/leipziger-thesen-zur-theaterwissenschaft-ix-nguenther-heeg-ueber-das-transkultrelle-theater (reference date: 28.11.2023). [in German].

8. Heeg, G. (2023). Transcultural Theater / Translated by Lydia J. White. London, New York : Routledge, Taylor & Francis Group. 178 p. [in English].

9. Herrmann, E., Smith-Prei, C., Taberner, S. (2015). Introduction: Contemporary German-Language Literature and Transnationalism. *Transnationalism in Contemporary German-Language Literature* / Hrsg. von Herrmann E., Smith-Prei C. und Taberner S. Rochester, New York : Camden House. Pp. 1–16. [in English].

10. Jay, P. (2010). Global Matters. The Transnational Turn in Literary Studies. Ithaca / London : Cornell University Press. 231 p. [in English].

11. Jay, P. (2021). Transnational Literature. The Basics. New York : Routledge. 214 p. [in English].

12. Kovacs, T., Nonoa, K. G. (2018). Postdramatisches Theater als transkulturelles Theater / Postdramatic theatre as transcultural theatre. Tübingen : Narr Francke Attempto. 362 S. [in German].

13. Lin, C. (2018). Die transkulturelle Begegnung des Brecht'schen Gedichts "Der Zweifler" und des chinesischen Rollbildes – eine Re-Lektüre [The Transcultural Encounter of Brecht's Poem "The Doubter" and the Chinese Scroll Painting - a Re-reading]. *Literaturstraße. Chinesisch-deutsches Jahrbuch für Sprache, Literatur und Kultur.* Würzburg : Königshausen & Neumann. Bd. 19. Nr. 2. S. 143–155. [in German].

14. Nonoa, K. G. (2021). Brechts Geste als transkulturelles Erkenntnismittel im Theater [Brecht's Gesture as a Transcultural Means of Cognition in the Theater]. *The Brecht Yearbook / Das Brecht-Jahrbuch 46*. Rochester, New York : Camden House. Pp. 14-36. [in German].

15. Seyhan, A. (2001). Writing Outside the Nation. Princeton : Princeton University Press. 189 p. [in English].

16. Wiegandt, K. (2020). The Transnational in Literary Studies: Potential and Limitations of a Concept. Berlin, Boston : De Gruyter. 267 p. [in English].